

XX ASR INGLIZ ADABIYOTIDA REALIZMDAN MODERNIZMGA O‘TISH JARAYONI

Hamroyeva Farida Faxriddinovna

Samarqand davlat chet tillar instituti

PhD, v.b., dotsenti

Mustafoeva Sevinch Sobir qizi

SamDChTI, 2512-guruh talabasi

***Annotatsiya.** XIX asr oxiriga kelib, jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan tabiiy fanlarning jadal rivojlanishi, texnikaning yanada ildam taraqqiyoti diniy xurofotdan xoli bo'lgan ilmiy dunyo qarashning mavqeyi mustahkamlanishi uchun sharoit yaratdi. Gumanitar fanlarda birinchi navbatda falsafa, iqtisodiyot nazariyasi, adabiyot, realistik voqelikni o'zida aks ettiruvchi asarlar yuzaga keldi. Ushbu maqolada XIX-XX asr adabiyoti tahlil qilinib, o'sha davrning ijtimoiy va intellektual hayoti tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi ingliz ijodidagi o'tish davrini ya'ni ingliz adabiyotining XIX asrdan XX asrga o'tish jarayonini yoritishdir.*

***Kalit so'zlar:** Viktoriya davri, neoklassitsizm, modernistlar, doktrina, aristokratik jamiyat.*

KIRISH QISM.

XX asr adabiyotining ahamiyati yangi asrning tongida adabiy uslub va mavzularda yuz bergan o'zgarishlar orqali namoyon bo'ldi. Bu davr yozuvchilari o'zlarini “modernistlar” deb atashar, insoniyatning urushlar va inqirozlar tufayli izolyatsiyaga tushgan holatini asarlarida aks ettirar edilar. Aynan buning yorqin ifodasi I va II jahon urushlarida o'z ifodasini topdi. XIX asrgacha Yevropada neoklassitsizm adabiy yo'nalish sifatida hukmron edi. XVIII asr oxirlarida bu doktrina o'z kuchini yo'qota boshladi va asta-sekin yangi g'oyalar bilan almashdi. Bu yangi adabiy yo'nalish klassik an'anaviy qarashlarga qarshi chiqib, inson ruhiyati, erkinlikni oldinga surdi.

Ushbu maqolada XIX-XX asr adabiyoti tahlil qilinib, o'sha davrning ijtimoiy va intellektual hayoti tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi ingliz ijodidagi o'tish davrini ya'ni ingliz adabiyotining XIX asrdan XX asrga o'tish jarayonini yoritishdir.

XIX asr va Viktoriya davri 1837-yilda qirolicha Viktoriya taxtga chiqqanidan so'ng boshlandi va 1901-yilgacha davom etdi. Bu davr Britaniya tarixidagi eng uzoq hukmronlik davri bo'lib, iqtisodiyot, siyosat va jamiyatda ulkan o'zgarishlar yuz berdi. Sanoat inqilobi, texnologik taraqqiyot va temiryo'llarning kengayishi mamlakatni zamonaviylashtirdi. Shu bilan birga, o'rta sinf vakillari soni ortib, jamiyatda demokratik islohotlar amalga oshirildi. Ammo sanoatlashuv jarayoni ijtimoiy tengsizlikni ham kuchaytirdi. Fabrikalarda va qishloq xo'jaligida ishlovchi oddiy xalq og'ir sharoitda yashardi. Shu sababli Benjamin Disraeli “ikkita Angliya” — boylar va kambag'allar mamlakati haqida yozgan edi. Shuningdek, Charlz Darvinning “Turlarning kelib chiqishi” (1859) asari diniy qarashlarga qarshi yangi ilmiy g'oyalarni ilgari surdi.

Dastlabki Viktoriya adabiyoti. Bu davr ingliz adabiyotining eng mashhur romanlarini o'z ichiga oladi. Charlz Dikens “Oliver Twist” (1837–1839) va “Devid Kopperfeld” (1849–1850) asarlarida bolalar hayotidagi adolatsizlik va ijtimoiy tengsizlikni tasvirlagan. Uilyam Tekerauning “Vainiti Fair” (“Bo'shashgan dunyo”) asari Viktoriya davrining eng yirik romanlaridan biridir. Bronte opa-singillari — Emil, Sharlotta va Anna — psixologik jihatdan murakkab, romantik ruhdagi asarlar yozishdi. Shuningdek, Tomas Karlayl va Jon Styuart Mill singari yozuvchilar ijtimoiy adolatsizlik va inson erkinligi haqida falsafiy asarlar yaratganlar. Kechki Viktoriya davri adabiyoti-

XIX asrning oxirlarida Viktoriya davri adabiyotida pessimistik kayfiyat kuchaydi. Ko'plab shoir va yozuvchilar o'z asarlarida diniy va intellektual muammolarni, insonning ma'naviy izlanishlarini yoritdilar. Lord

Alfred Tennyson bu davrning eng mashhur shoirlaridan biri bo‘lib, 1850-yilda yozilgan “Remembrance” (“Xotira”) nomli uzun she‘rida diniy shubha va falsafiy savollarni tahlil qilgan. Mettyu Arnold esa zamonaviy hayotga bo‘lgan shubhasini “The Gypsy Woman” (1853) va “Dover Beach” (1867) kabi qisqa she‘rlarida ifoda etgan. Uning adabiyot, din va jamiyat haqidagi eng mashhur tanqidiy asarlari keyinchalik “Civilization and Chaos” (1869) to‘plamiga kiritilgan. Robert Brauning Viktoriya davrining eng yirik shoirlaridan biri bo‘lib, u “teatral monolog” deb ataluvchi uslubni yaratdi. Bu uslubda she‘r voqealari hayoliy qahramon tilidan so‘zlanadi. Brauningning eng mashhur asari “The Ring and the Book” (1868–1869) 1698-yilda Italiyada sodir bo‘lgan qotillik voqeasiga asoslangan. Unda o‘n ikki kishi o‘z nuqtai nazaridan bir voqeani hikoya qiladi.

Brauningning rafiqasi Elizabet Barrett Brauning ham taniqli shoir bo‘lib, u o‘zining turmush o‘rtog‘iga bag‘ishlangan “Sonetlar Portugaliyadan” (1850) to‘plami bilan mashhurdir. Gerard Manli Hopkins esa diniy ruhdagi tajribaviy she‘rlar yozgan bo‘lib, ularning aksariyati vafotidan keyin, 1918-yilda nashr etilgan. Uning she‘rlari tabiiy nutq ohangiga o‘xshash “ritmik” uslubda yozilgan bo‘lib, murakkab leksika va ifodalar bilan boyitilgan. “The Difficult Sonnets” (1885) uning eng mashhur to‘plamlaridan biridir. Viktoriya davrining kechki bosqichida eng muhim roman yozuvchilari orasida Jorj Eliot (asl ismi Meri Ann Evans), Jorj Meredit va Tomas Xardi bor edi. Eliot o‘z asarlarida jamiyat va inson o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni psixologik jihatdan chuqur tahlil qildi. Tomas Hardining asarlari “Tess of the d’Urbervilles” (1891), “Mayor of Casterbridge” (1886) va “Juda Mysterious Existence” (1895) insonning hayotdagi murosasiz kurashlarini aks ettiradi. U, shuningdek, lirik shoir sifatida ham tanilgan. XIX asr oxiriga kelib, ingliz sahnasi yangi shaklga kirdi. Viktoriya davri teatrining sekinlashgan davridan so‘ng Oskar Uayld kabi dramaturglar uni qayta jonlantirdilar. U “The Fan of Lady Windermere” (1892) va “The Perfect Husband” (1895) kabi komediyalarida aristokratik jamiyatdagi ikkiyuzlamachilikni kulgili tarzda fosh etgan. Jorj Bernard Shaw esa jamiyatdagi illatlarni ochib berishga e‘tibor qaratgan. Uning “Man and Arms” (1894) va “Candida” (1895)* asarlari bu davrning ijtimoiy masalalarini yoritgan.

XX asr adabiyoti va tanqidiy nazariyalar. Angliya uchun XX asr Viktoriya davrining yakuni bilan boshlandi. Ayrim adabiyotshunoslar bu jarayonni qirolicha Viktoriya vafotidan oldinroq 1890-yillarda boshlangan, deb hisoblaydilar. Bu paytda eski dunyo yo‘qolib, yangi davr tug‘ilayotgan edi. Birinchi Jahon urushi (1914–1918) bu o‘tish jarayonini yanada tezlashtirdi. Urushdan keyin Yevropada madaniyat va qadriyatlar inqirozga uchradi, adabiyot esa yangilanish sari yuz tutdi. 1922-yil ingliz adabiyoti uchun burilish yili bo‘ldi. Aynan shu yili Jeyms Joysning “Ulysses” romani va T. S. Eliotning “The Waste Land” (“Vayronalar yeri”) she‘ri e‘lon qilindi. Bu asarlar “modernizm” harakatining boshlanishi bo‘lib, adabiyotda yangi eksperimental shakllarni keltirib chiqardi. Modernizm adabiyotda tajriba, shakl yangiligi va psixologik tahlilga urg‘u berdi. Shu davrda Jozef Konrad, D. H. Lourens, Virdjiniya Vulf, Jeyms Joys kabi yozuvchilar ingliz adabiyotiga katta hissa qo‘shdilar. XX asrning boshlanishi va undagi o‘zgarishlar. XX asr adabiyot va she‘riyatda eksperimental uslublarni o‘rnatgan inqilob davri bo‘ldi. Ingliz romani o‘sha davrda Jozef Konrad va D.H. Lourens, Virdjiniya Vulf, Jeyms Joys kabi yozuvchilar qo‘lida katta o‘zgarishlarga uchrab, ajoyib yutuqlarga erishdi.

Ikki jahon urushi orasidagi ingliz adabiyotining rivojlanishi jamiyat va siyosatdagi o‘zgarishlarni aks ettirdi. Bu tabiiy hol, chunki adabiyot hayot va jamiyatning ko‘zgusidir. Garchi ko‘pincha adabiyotda “san’at san’at uchun” tamoyili yoki adabiyotga sadoqat yo‘qligi haqida gapirilgan bo‘lsa-da, Yevropa sahnasida totalitar fashistik mafkuralarning yuksalishi yozuvchilarni odamlarning ijtimoiy va siyosiy tashvishlariga o‘zlarini bag‘ishlashga undadi. Shu bois, Odin, Spender kabi buyuk shoirlar va boshqalar, o‘sha paytda T.S. Eliot va Ezra Pound kabi siyosiy kurashlarga faol jalb qildi. Birinchi jahon urushigacha bo‘lgan adabiyot. Ko‘pgina mualliflar 1901 yilda Qirolicha Viktoriya vafot etishi bilan boshlanib, 1914 yilda Birinchi jahon urushi avj olishi bilan tugagan davrda shuhrat qozonishdi. Ularning ko‘pchiligi ijtimoiy tanqid ruhida romanlar va pyesalar yozishgan. Bu davr oxirida bir guruh shoirlar Romantizm davrining qadriyatlariga qaytdilar va Uordsvort she‘rlaridan namuna olib ijod qila boshladilar. Viktoriya vafotidan so‘ng, uning to‘ng‘ich o‘g‘li Eduard VII taxtga o‘tirdi. Eduard davri (1901–1910) deb nomlangan bu davrning eng mashhur romannavislaridan Arnold Bennet, H. G. Uells edi. Arnold Bennetning “The Old Wives’ Tales” (1908) va

boshqa real hayotiy hikoyalarida u kichik Angliya shaharlaridagi oʻrta sinf hayotining zerikarli jihatlarini tasvirlagan. Uells oʻzining "The War of the Worlds" (1898) va boshqa ilmiy-fantastik romanlari bilan mashhur boʻldi. Bundan tashqari, u satirik pyesalar ham yozgan va "Major Barbara" (1905) hamda "The Plight of the Doctor" (1906) kabi asarlarida ijtimoiy qadriyatlarni tanqid qilishda davom etgan.

1905 yil boshlarida bir guruh yozuvchilar va rassomlar Londonning Bloomsbury mahallasi atrofida doimiy ravishda intellektual masalalarni muhokama qilish uchun uchrashishardi. Bu guruh "Bloomsbury guruhi" deb nomlandi. Virdjiniya Vulf, ehtimol, Bloomsbury guruhining eng mashhur kitoblaridan boʻlgan "Mrs. Dalloway" (1925) va "To the Lighthouse" (1927) romanlarida oʻrta sinf hayotini nozik sezgirlik bilan tasvirlagan, shuningdek, "Ong oqimi" texnikasidan foydalanib, oʻz qahramonlari fikrlarining nozik jihatlarini ochib bergan.

XX asr boshlaridagi eng mashhur shoirlar qirol Edward VII ning vafotidan soʻng taxtga oʻtirgan George V nomi bilan atalgan guruhga mansub edilar. Georgianlar romantik sheʼriyatni, ayniqsa tabiat va qishloq hayoti zavqlarini yozishgan. Robert Brooke va Jon Masefield Birinchi jahon urushining eng umidli yosh shoirlari orasida edilar; ular Birinchi jahon urushida halok boʻlishgan. Urushda Fred Ouen va Zigfrid Sassun ham jang qilib, uning shafqatsizligiga qarshi sheʼrlar yozishgan.

Shubhasiz, yigirmanchi asrning uzoq davom etuvchi taʼsirlari siyosiy, ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarga bevosita taʼsir koʻrsatgan va bundan keyingi davrda ham rivojlanishda davom etgan. Har ikkala yozuvchi dunyoni kuzatgan va uni oʻz asarlari orqali ifoda etishga uringan. Ularning asarlarini birlashtiruvchi yagona jihat shuki, har ikkisi oʻz jamoalarining ogʻir hayoti va azob-uqubatlarini tasvirlashga harakat qilgan, biroq turli yondashuvlar orqali buni amalga oshirgan. Shu ijtimoiy yondashuvni qoʻllagan. Adabiyot tadqiqotida ijtimoiy yondashuv qadim tarixga ega. Bu yondashuv adabiyot ijtimoiy mahsulot ekanligini, yaʼni uni jamiyatdan ajratib boʻlmasligini taʼkidlaydi. Bu usul adabiy asarni u yaratilgan davrdagi ijtimoiy sharoit bilan bogʻlab koʻrishga yordam beradi. Insonlar jamoa ichida oʻzaro muloqot qilgan va ijtimoiylashgan sari, adabiy asar bilan ijtimoiy holat oʻrtasidagi munosabat yanada ravshanlashadi.

FOYDALANILGAN MANBAALAR:

1. G. C. Thorley, G. Roberts. An Outline of English Literature. – Pearson, 2022. – 23 p
2. M. A.Yusupova, A. N Djalilova. History of English literature. – Chirchiq, 2003.
3. William J. Long. English Literature Its History and Its Significance for the Life of the English Speaking World. – LimpidSoft, 2003. – P. 600
4. Edward Albert, James Alfred Stone. History of English Literature. – New York, 2002. – 123p.
- ?? ANORQULOV, C. И. (2019). FEATURES OF THE STRUCTURE OF THE TOPONYMS OF GERMAN AND UZBEK LANGUAGES. Иностранные языки в Узбекистане, (1), 171-178.
- ?? Аноркулов, С. И. (2022). Немецкие идиомы с предметами одежды в сравнительном переводе с немецкого на английский. Процветание науки, (7 (13)), 57-66.
- ?? Anorqulov, S. (2020). TOPONYMS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH. Philology Matters, 129-136.
- ?? Anorqulov, S. I. (2020). TOPONYMS AS CULTURALLY SIGNIFICANT LANGUAGE UNITS. Theoretical & Applied Science, (9), 442-447.
- ?? Аноркулов, С. (2019). Немецкие и узбекские топонимы как лингвокультуры. Иностранная филология: язык, литература, образование, (4 (73)), 83-86.
- ¹ Iskandarovich, A. S. (2021). Characteristics of english absolute constructions as compilers of semantic sentence structure. Евразийский научный журнал, (3), 24-26.
- ¹ Аноркулов, С. (2021). Хронотоп как отличительная черта романного универсума ФМ Достоевского. Просвещение и познание, (5 (5)), 16-23.
12. Iskandarovich, A. S. (2021). Toponyms, their classification and types. Евразийский научный журнал, (3), 27-28.